

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-12\(41\)-63-76](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-12(41)-63-76)

УДК 378.14:364.016

Гончаренко Олена Володимирівна,

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри соціальної роботи і

менеджменту соціокультурної діяльності,

Сумського державного педагогічного університету

імені А. С. Макаренка.

Суми, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5866-6839>

golowko.elena@gmail.com

ФАХОВА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Анотація. У статті розглядається проблема фахової підготовки майбутніх соціальних працівників та формування їхньої готовності до здійснення гендерно чутливої професійної діяльності. Авторка наголошує на необхідності розробки і впровадження у навчальний процес гендерно орієнтованих дисциплін, вивчення яких сприятиме формуванню у майбутніх спеціалістів соціальної сфери сучасних егалітарних гендерних уявлень. Визначено, що навчальний курс «Гендерно чутлива соціальна робота», що читається для студентів Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (напрями підготовки 231 Соціальна робота та 232 Соціальне забезпечення), сприяє формуванню у майбутніх соціальних працівників гендерної сенситивності, гендерної лояльності і гендерної компетентності як домінуючих професійно значущих якостей. Програмою курсу передбачено вивчення таких тем, які піддають аналізу причини домашнього насильства, бідності, нерівності і дискримінації за статевою та расовою ознакою, гендерні особливості сфери зайнятості, зв'язок соціально-економічного розвитку, соціальних реформ і гендерних відносин, становища жінок і чоловіків у різних країнах, способи просування ідеалів гендерної рівності та реалізації на практиці принципів соціальної справедливості. Провідною ідеєю курсу є переконання, що ідеологія, соціальна структура і поведінка людини взаємопов'язані (наприклад, проблеми клієнта можуть бути наслідком твердих переконань щодо традиційних гендерних ролей). Такий підхід до соціальної роботи дозволяє критично досліджувати будь-яку соціальну систему з урахуванням конкретних відмінностей становища чоловіків і жінок в сучасному суспільстві. Результатом вивчення курсу

«Гендерно чутлива соціальна робота» та опанування теоретичних і практичних засад гендерного підходу у соціальній роботі є формування у майбутніх фахівців та фахівчинь гендерно чутливого світогляду.

Ключові слова: гендерний підхід; гендерна сенситивність; гендерна лояльність; гендерна компетентність; гендерно чутлива соціальна робота.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Сьогодні зростає число досліджень, які концептуалізують гендер в умовах сучасного суспільства. Гендер є функціональною, багаторівневою категорією, яка «працює» як на рівні аналізу ідентичності, міжособистісних відносин, так і на системному і структурному рівнях. Проблема соціальних зв'язків, відносин між суспільством, групою та індивідом, що враховує гендерний аспект, виступає однією з ключових проблем теорії соціальної роботи, а прикладний характер соціальної роботи обумовлює її значущість для здійснення принципів гендерної рівності в процесі реалізації професійної діяльності. Крім того, практика соціального обслуговування базується на принципах прав людини і соціальному законодавстві, які визнають права громадян на допомогу і підтримку незалежно від статі.

Зазначене актуалізує фахову підготовку майбутніх соціальних працівників, обов'язковою складовою якої має виступати гендерний компонент. Гендерний підхід у соціальній роботі передбачає аналіз процесу міжстатевої взаємодії з урахуванням його гендерних особливостей. Це дозволяє пропонувати нові варіанти інтерпретації причин виникнення соціальних проблем, створює умови для підвищення ефективності організації соціальної допомоги клієнтам соціальних служб, що передбачає рівність статей у пошуку виходу із скрутної ситуації шляхом здійснення вибору особистістю, а не просто чоловіком чи жінкою [1, с. 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему впровадження гендерного підходу в теорію і практику соціальної роботи досліджують такі науковці, як О. Луценко, Н. Маркова, П. Романов, У. Петряшкіна, А. Тугаров, Л. Харченко, Є. Холостова, О. Ярська-Смірнова, Л. Яценко та інші. Різні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, зокрема, її гендерна компонента, вивчались С. Бутковською, Т. Головановою, С. Гришак, В. Ельшиною, І. Зверєвою, Г. Лактіоною, О. Остапчук та іншими. Проте, незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, аналізу та систематизації потребують теоретичні і практичні аспекти досліджуваної проблеми.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає у висвітленні гендерної складової фахової підготовки майбутніх соціальних працівників і визначення в цій системі місця для навчального курсу «Гендерно чутлива соціальна робота».

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**:

1. Проаналізувати поняття «гендерно чутлива соціальна робота» і схарактеризувати його сутність.

2. Розкрити зміст навчальної дисципліни «Гендерно чутлива соціальна робота» та її структуру.

3. Схарактеризувати значимі професійні якості (гендерна сенситивність, гендерна лояльність, гендерна компетентність), якими мають оволодіти майбутні соціальні працівники в результаті вивчення курсу з гендерно чутливої соціальної роботи.

4. Висвітлити зміст окремих тем, пов'язаних з проблемами гендерного порядку, що склалися у світовому та вітчизняному політичному, економічному і соціально-культурному просторі.

3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Теоретичну основу даного дослідження становлять: наукові праці з проблеми впровадження гендерного підходу в теорію і практику соціальної роботи (А. Тугаров та У. Петряшкіна, Л. Харченко, О. Ярська-Смірнова і П. Романов та інші); дослідження з питань підготовки соціальних працівників до реалізації гендерного підходу у професійній діяльності (Н. Байдюк, Т. Голованова, С. Гришак, Л. Міщик та інші) та формування в означених фахівців гендерної компетенції (С. Агуліна, І. Клецина, О. Остапчук та інші); наукові розвідки щодо застосування гендерного підходу до розв'язання соціальних проблем, зокрема сімейного насильства (О. Гончаренко, О. Луценко, А. Полянничко та інші), нерівної участі чоловіків і жінок у сфері зайнятості (М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманова та інші), медико-соціальної реабілітації та соціально-психологічної підтримки чоловіків і жінок похилого віку (Є. Холостова та інші).

4. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для досягнення поставленої мети і сформульованих у публікації завдань використано теоретичні методи наукового дослідження: аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми у психолого-педагогічній науці; аналіз, синтез та узагальнення з метою розкриття основних понять дослідження; гендерний аналіз, який є важливою частиною критичного аналізу зібраної інформації у сфері гендерних відносин, ґрунтується на

розумінні гендерних тенденцій у суспільстві та використанні цих знань для розкриття наявних і потенційних соціальних проблем, а також пошуку рішень їх оптимального розв'язання.

5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Об'єктивні потреби сучасного суспільства зумовлюють необхідність ще на етапі навчання у вищому навчальному закладі формування фахівця, готового до здійснення гендерно чутливої соціальної роботи. На думку О. Ярської-Смірної з авторами, поняття гендерно чутливої соціальної роботи містить в собі не тільки ефекти взаємин соціальної економіки, прав і свобод людини, економічного розвитку країни, а й в рівній мірі можливості егалітаризації відносин, подолання гендерної нерівності тощо. При цьому соціальні відносини і процеси (об'єкт і предмет соціальної роботи) піддаються гендерному виміру та інтерпретації [2, с. 117].

Дослідниця С. Гришак серед провідних умов фахової підготовки майбутніх соціальних працівників виокремлює розробку і впровадження у навчальний процес гендерно орієнтованих дисциплін, вивчення яких сприятиме формуванню у майбутніх спеціалістів соціальної сфери сучасних егалітарних гендерних уявлень, основу яких складає принцип рівних можливостей для особистісної та професійної самореалізації жінок і чоловіків у різних сферах життєдіяльності [3, с. 13].

Одним з таких гендерно орієнтованих курсів у фаховій підготовці студентів, які навчаються у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка за спеціальностями 231 Соціальна робота і 232 Соціальне забезпечення, є «Гендерно чутлива соціальна робота». Метою дисципліни є:

- ознайомлення студентів і студенток з основними положеннями гендерної теорії як наукового міждисциплінарного підходу до аналізу гендерної системи і гендерних відносин;
- вивчення теоретико-методологічних засад гендерного підходу для дослідження соціальних, культурних, політичних та економічних феноменів і процесів;
- розвинення навичок критичного аналізу та оцінки соціальної політики, стану її реалізації через призму соціальної справедливості / несправедливості, гендерної симетрії / асиметрії.

Провідними завданнями навчального курсу є:

- 1) формування в процесі навчання таких домінуючих професійно значущих якостей сучасного соціального працівника, як гендерна чутливість, гендерна лояльність, гендерна компетентність;

2) активізація пізнавальної діяльності студентів і студенток впродовж вивчення дисципліни за допомогою використання інтерактивних форм і методів;

3) формування у майбутніх фахівців і фахівчинь високого рівня соціальної відповідальності та професіоналізму шляхом їхньої участі в дослідженнях з гендерної тематики.

Як зазначалося у завданнях курсу, до професійно необхідних якостей сучасного соціального працівника відноситься гендерна сенситивність. Дослідниця С. Гришак визначає її як здатність майбутніх фахівців соціальної сфери до розширення їхньої самосвідомості щодо існуючої у суспільстві гендерної нерівності, уникнення сексизму в мові і поведінці, конструктивного реагування на негативні наслідки для жінок і чоловіків, які зазнають будь-яких проявів дискримінації за ознакою статі.

Другою професійно важливою якістю майбутніх спеціалістів соціальної сфери, що впроваджуватимуть у своїй майбутній практичній діяльності гендерно чутливий підхід, має стати гендерна лояльність – здатність особистості до співпраці на основі егалітарних цінностей, до поваги права особистості на індивідуальність гендерної ідентичності [3, с. 14].

Під гендерною компетентністю соціального працівника ми розуміємо здатність фахівця помічати ситуації гендерної нерівності, вміти протистояти сексистським, дискримінаційним діям і впливам, самим не створювати ситуації гендерної нерівності тощо. Гендерна компетентність базується на егалітарних уявленнях фахівця щодо міжстатевої взаємодії в суспільстві, які спростовують: гендерну поляризацію чоловічих і жіночих особистісних якостей та соціальних ролей; ієрархічно побудовані статусні позиції чоловіків і жінок; детерміновану біологічними особливостями соціальну нерівність між чоловіками і жінками [4, с. 326]. У даному випадку гендерна компетентність виступає тим інтегративним показником якості підготовки означеного фахівця, високий рівень якої є вирішальним фактором ефективної практичної діяльності в системі міжстатевої (гендерної) взаємодії, а його досягнення – головним завданням вищої професійної освіти.

Опанування курсу з гендерно чутливої соціальної роботи передбачає набуття майбутніми фахівцями і фахівчинями:

- знань про існуючі в конкретному суспільстві ситуації гендерної нерівності, фактори та умови, що їх викликають;
- вмінь помічати та адекватно оцінювати ситуацію гендерного нерівності в різних сферах життєдіяльності людей;
- здатності не проявляти в своїй поведінці і професійній діяльності гендерно дискримінаційних практик;

- навичок розв'язувати власні гендерні проблеми і конфлікти, якщо вони виникають в ході професійної взаємодії з клієнтом соціальної служби.

Програмою дисципліни передбачено вивчення основних підходів до аналізу гендерних відносин, проявів гендерної нерівності у сучасному суспільстві, гендерних аспектів соціальної роботи і соціальної політики, особливостей соціальної роботи з окремими групами жінок та чоловіків. Курс з гендерно чутливої соціальної роботи дозволяє критично вивчати зміст і функції існуючих в суспільстві систем соціального забезпечення, зайнятості, освіти та охорони здоров'я. При цьому акцент робиться на врахуванні відмінностей в економічному, неекономічному і позаекономічному (соціокультурному) становищі жінок і чоловіків в сучасному суспільстві.

Поряд із розумінням важливості засвоєння студентами і студентками теоретико-методологічних засад сучасного гендерного знання, важливим є питання його подальшої практичної реалізації у безпосередній взаємодії з клієнтами різних статей. Відповідно до програми курсу, майбутні фахівці і фахівчині соціальної сфери мають навчитися:

- 1) використовувати отриманні знання в практичній соціальній роботі через впровадження гендерно чутливих соціальних програм;

- 2) оцінювати ефективність впровадження соціальної політики на місцях і перспективи її розвитку з урахуванням гендерного підходу;

- 3) застосовувати отримані знання у науково-дослідницькій роботі для вивчення соціальних, культурних, політичних та економічних феноменів і процесів, що по-різному впливають на становище жінок і чоловіків у сучасному суспільстві.

Фахова підготовка означених спеціалістів має містити теми, які піддають аналізу причини домашнього насильства, бідності, нерівності і дискримінації за статевою та расовою ознакою, гендерні особливості сфери зайнятості, зв'язок соціально-економічного розвитку, соціальних реформ і гендерних відносин, становища жінок і чоловіків у різних країнах, способи просування ідеалів гендерної рівності і реалізації на практиці принципів соціальної справедливості тощо. При цьому провідною ідеєю курсу з гендерно чутливої соціальної роботи виступає переконання, що ідеологія, соціальна структура і поведінка людини взаємопов'язані (наприклад, проблеми клієнта можуть бути наслідком твердих переконань щодо традиційних гендерних ролей). Такий підхід до соціальної роботи дозволяє критично досліджувати будь-яку соціальну систему з урахуванням конкретних відмінностей становища чоловіків і жінок в сучасному суспільстві. Адже бути клієнтом жіночої чи чоловічої статі автоматично не означає відповідати найпоширенішим стереотипним уявленням про

належну чи неналежну гендерну поведінку. Розглянемо стислий зміст деяких тем курсу.

Так, при вивченні теми «Гендерно підхід до соціальної роботи з чоловіками і жінками» студентам і студенткам пропонується проаналізувати специфіку соціально-психологічних проблем представників і представниць обох статей. Адже завжди існує ризик, що, розбираючись з важкою життєвою ситуацією клієнтів, фахівці можуть опинитися під впливом гендерних стереотипів і виходити з «природного» призначення чоловіків і жінок. Приміром, призначення жінки може розглядатися передовсім у здійсненні нею догляду за дітьми та іншими родичами. Насправді, більшість жінок турбуються про своїх дітей та інших членів сім'ї, виконуючи великий обсяг хатньої роботи. Разом з цим, у них є й інші потреби, вміння, знання та здібності, про які оточуючі іноді не здогадуються; а зайнятість жінки у публічній сфері, економіці важлива як для сімейного прибутку, так і для її самоповаги. Але працівники соціальних служб, згідно із стереотипними уявленнями, роблять акцент на взаємовідносинах всередині родини і розглядають проблеми жінки виключно як матері, дружини або дочки, ігноруючи статус зайнятості своєї клієнтки в економіці.

Зважаючи на зазначене, гендерно чутлива соціальна робота передбачає, що статус жінки та ставлення до неї суспільства не повинні визначатися її шлюбним статусом або наслідками розлучення. Соціальна робота повинна ґрунтуватися на повазі гідності жінки і спрямована на підвищення її самооцінки. Це досягається шляхом заохочення жінок, зусиль у напряму розкриття їхнього потенціалу, визнання заслуг, надання їм усілякої підтримки у тій важкій роботі, яку вони виконують щодня.

У межах вивчення теми «Гендерно чутлива соціальна робота в контексті розв'язання проблеми насильства» майбутнім соціальним працівникам пропонуються такі питання: характеристика насильства як соціокультурного феномену; гендерне насильство – між звичаєм та злочином; зґвалтування як гендерне насильство; сімейне насильство як об'єкт гендерно чутливої соціальної роботи; гендерний підхід до соціальної роботи з проблемою насильства; позитивна зарубіжна практика захисту від домашнього насильства і протидії зґвалтуванням. Наразі насильство розглядається як складний багаторівневий соціокультурний і соціопсихологічний феномен, що призводить до особистісних порушень і негативних соціальних наслідків [5, с. 21].

Гендерний аналіз проблеми сімейного насильства ґрунтується на тому, що серед факторів, які впливають на рівень насильства в родині, слід виділяти існування на рівні суспільної свідомості певних стереотипів дії, поведінки, позитивних і негативних оцінок цієї поведінки. Акцент робиться

на тому, що такі стереотипи «живуть» набагато довше, аніж умови, що спричинили їх появу, тоді вони стають причиною сімейних конфліктів. Приміром, збереження стереотипу патріархальної сім'ї з традиційним розподілом ролей за статево-віковою ознакою в сучасному суспільстві не лише ставить усіх членів сім'ї в залежність від чоловіка, а й подвоює навантаження на жінку, на яку за традицією покладається турбота про дітей і домашнє господарство, відповідальність за збереження сім'ї; до того ж жінка має ще й працювати.

Гендерно компетентний соціальний працівник має знати, що такий «перекіс» у сімейних відносинах призводить до конфліктів: чоловік, який не має інших засобів підтримання своєї влади, вдається до фізичного чи сексуального насильства. Чоловіки, які чинять насильство в сім'ї, часто схильні підкреслювати перевагу своєї статі, особливу відповідальність чоловіка за родинний добробут, роль годувальника, лише завдяки якому сім'я існує. Це дає їм підстави вимагати від оточуючих особливої поваги, виконання всіх своїх примх і забаганок. Навіть у тих випадках, коли немає інших підстав для гордості, його самоповага живиться думкою про те, що він заслуговує на повагу вже тому, що він чоловік.

Майбутнім фахівцям і фахівчиням варто розуміти й те, що під впливом гендерних стереотипів перебувають і жінки – жертви сімейного насильства. Вони часто вважають себе винними у вчиненому над ними насильстві, розглядають його як заслужене покарання за реальні або уявні помилки, не розуміють порушення їхніх прав, схильні вибачати насильнику, соромляться оприлюднювати факти насильства та звертатися за допомогою до поліції чи соціальних служб [6, с. 23].

Урахування гендерного аспекту є не менш важливим і в медико-соціальній реабілітації та соціально-психологічній підтримці представників старшого покоління. У зв'язку із зростанням частки людей похилого віку серед населення, з року в рік соціальна робота з даною віковою категорією набуває дедалі більшої актуальності, стає значущою і невід'ємною частиною соціальної політики практично всіх розвинених країн. Ці люди потребують підтримки, захисту, допомоги та піклування з боку держави для того, щоб повноцінно функціонувати в суспільстві, не бути ізольованими від суспільства і не стати тягарем для оточуючих. Отже, перед громадськістю постає необхідність працювати і вдосконалювати діяльність у сфері соціальної роботи з людьми похилого віку, розробляти нові принципи, форми та методи роботи з цією віковою категорією українського суспільства, зокрема застосувати гендерний підхід до роботи з ними.

Професійна чутливість соціальних працівників має базуватися на знаннях гендерної специфіки старіння, що передбачає делікатне, тактовне

ставлення фахівців до особистих проблем людей похилого віку, до специфіки самовираження їхньої гендерної ідентичності, до тих труднощів, які доводиться переживати жінкам і чоловікам в період пізньої зрілості. Важливо знати, що гендерна зумовленість проблем людей похилого віку проявляється в показниках стану здоров'я, різній тривалості життя, ступені соціальної активності та залежності від соціального захисту, статусі у сім'ї та суспільстві, переживанні виходу на пенсію, очікуваннях суспільства, родини та близького оточення від жінок і чоловіків похилого віку та ін. [7, с. 38].

Гендерний аналіз психосоціальних особливостей чоловіків і жінок похилого віку демонструє, що вони стикаються з багатьма гендерно обумовленими труднощами, які знаходяться в площині економічного, побутового, психологічного, медичного і соціального обслуговування. Наразі для цієї вікової категорії гендерно маркованими є такі проблеми: соціальна ізоляція, страждання від самотності, глибока незадоволеність життям, зниження рівня фізичного самопочуття, десексуалізація, нерозуміння з боку оточуючих через звички і небажання їх змінювати, припинення трудового стажу, адаптація до виходу на пенсію та багато інших проблем.

Отже, ці та інші аспекти повинні враховувати соціальні працівники, орієнтуючись в своїй професійній діяльності на гендерний підхід. Точне і повне знання особливостей впливу соціально-психологічних і біологічних факторів на процес старіння особистості, врахування гендерних аспектів соціальної роботи з жінками і чоловіками похилого віку дозволить направлено змінити умови, їх спосіб життя таким чином, щоб сприяти оптимальному функціонуванню особистості старої людини і робити тим самим стримуючий вплив на процес її старіння.

Вивчаючи гендерні аспекти сфери зайнятості, студенти і студентки аналізують таке поширене, на жаль, в професійному середовищі явище, як професійна сегрегація та її прояви: горизонтальна (типово «жіночі» і «чоловічі» види професійної діяльності; професії і роботи, заборонені для жінок) і вертикальна професійна сегрегація (типово «жіночі» і «чоловічі» посади; «скляна стеля» та «липка підлога» як перешкоджання просуванню жінок на більш престижні та оплачувані робочі місця; «плата за привілеї» як політика передоручення шкідливої праці чоловікам). В результаті вивчення матеріалу майбутні фахівці і фахівчині доходять висновку, що професійна гендерна сегрегація – це ще один механізм встановлення нерівності між чоловіками і жінками, що спричиняє різницю в оплаті праці, а вона розцінюється сьогодні як одна з найбільш поширених форм дискримінації на ринку праці.

Не менш цікавим для гендерного аналізу в межах вивчення курсу є питання продуктивної («справжньої») і репродуктивної («несправжньої»)

праці. Адже на відміну від продуктивної роботи (праця у публічній сфері, за яку передбачено матеріальну винагороду і яка стосується виробництва товарів та послуг на користь суспільства), репродуктивна праця – це найчастіше безоплатна робота у сфері домашнього господарства, яка закріплена за жінками, і передбачає народження та виховання дітей, догляд за іншими членами родини, підтримка функціонування домогосподарства (приготування їжі, миття посуду, прибирання помешкання тощо). Майбутні соціальні працівники дізнаються, що саме репродуктивна праця жінок піддається дискримінації на ринку праці. Оскільки в патріархатному суспільстві основна роль жінки пов'язана, в першу чергу, із материнством, то молоді жінки завжди є «потенційними матерями», тими, які в будь-який момент можуть завагітніти. Згідно з таким стереотипним уявленням, жінки є «ненадійними» працівницями, яких не слід призначати на відповідальні посади, давати серйозні доручення. Тому роботодавці схильні призначати жінок радше на допоміжні, менш важливі посади, які, відповідно, менше престижні та менше оплачуються [8, с. 96].

Програмою курсу передбачене також виконання індивідуального навчально-дослідного завдання, яке являє собою написання есе та наукових статей з гендерної проблематики. Для його виконання студентам і студенткам пропонуються теми, які не увійшли до програми дисципліни, наприклад: «Чоловіча агресія: культурна норма чи девіація?», «Батько у сучасній українській сім'ї: реальність чи міф?», «Чи можлива гендерна рівність у сучасному суспільстві?», «"Справжня жінка" очима жіночих журналів», «"Справжній чоловік" очима чоловічих журналів», «Стандарти жіночої краси як прояв патріархальної культури», «Жінкою народжуються чи стають?», «Бережіть чоловіків, або Чому чоловіки помирають раніше?», «Сучасний український чоловік та його проблеми», «Чому жінок так мало серед лауреатів Нобелівської премії, або Феномен зникаючої обдарованості» та інші. Засобами оцінювання і методами демонстрування результатів навчання є презентації результатів виконаних завдань та досліджень.

6. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Підсумовуючи, зазначимо наступне. Нині гендер виступає однією з ключових категорій у фаховій підготовці майбутніх соціальних працівників, до системи знань та навичок яких має входити теоретична і прикладна інформація щодо гендерних особливостей соціалізації, переживання життєвих труднощів чоловіками і жінками, історично усталеної гендерної нерівності, факторів та умов, що її викликають, а також наслідків цього явища в суспільстві. Формування гендерної сенситивності, гендерної лояльності і

гендерної компетентності фахівців і фахівчинь соціальної сфери являє собою цілеспрямовану навчальну діяльність, в результаті якої вони зможуть продемонструвати на практиці означені професійно важливі якості в ситуаціях з вираженою гендерною складовою. Цей процес є своєрідним рухом у напрямку набуття і засвоєння студентами і студентками гендерних знань, вмінь і способів гендерно коректної поведінки, що виступають підґрунтям для гендерно чутливої соціальної роботи. Таким чином, результатом вивчення курсу «Гендерно чутлива соціальна робота» та опанування теоретичних і практичних засад гендерного підходу у соціальній роботі є формування у майбутніх фахівців та фахівчинь гендерно чутливого світогляду.

Перспективи подальших досліджень. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні та забезпеченні міждисциплінарних зв'язків, удосконаленні рівня методичного забезпечення даної навчальної дисципліни.

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] А. Б. Тугаров, У. О. Петряшкина, *Гендерный аспект практической социальной работы: теоретико-методологический анализ: монография*; Т. И. Лаврёновой, Ред. Пенза, Россия: ГУМНИЦ ПГУ, 2016, 85 с.
- [2] Е. Р. Ярская-Смирнова, П. В. Романов, «Гендер и этничность в учебниках по социальной работе и социальной политике», *Социологические исследования*, № 5, с. 117–126, 2006.
- [3] С. М. Гришак, «Підготовка майбутніх спеціалістів соціальної сфери до реалізації ідеї гендерної рівності в професійній діяльності», автореф. дис. канд. наук. Луганськ, Україна, 2007, 20 с.
- [4] И. С. Клёцина, «Гендерная компетентность личности», *Гендерная психология: практикум*. Санкт-Петербург, Россия, 2009, с. 316–339.
- [5] *Насильство у соціокультурному вимірі сьогодення: стан, причини та механізми подолання*; О. А. Луценко, А. О. Полянничко, Ред. Суми, Україна: ФОП Цьома, 2016, 296 с.
- [6] О. В. Гончаренко, О. А. Луценко, *Скажемо «Ні!» насильству в сім'ї (Проблема домашнього насильства щодо жінок в сім'ї і як їй протистояти)*. Суми, Україна: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2010, 51 с.
- [7] Е. И. Холостова, *Социальная работа с пожилыми людьми*. Москва, Россия, 2009, 296 с.
- [8] *Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей*; М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової, Ред. Київ, Україна: Критика, 2017, 220 с.

PROFESSIONAL PREPARATION OF FUTURE SOCIAL WORKERS TO GENDER SENSIBLE SOCIAL WORK

Olena Honcharenko,

Ph.D. in pedagogical sciences,

Senior Lecturer at the Department of Social Work and

Management of Social-Cultural Activity, Sumy State

Pedagogical University named after A. S. Makarenko.

Sumy, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5866-6839>

golowko.elena@gmail.com

Abstract. The article deals with the problem of professional training of future social workers and the formation of their willingness to carry out a gender-sensitive professional activity. The author emphasizes the necessity of developing and introducing into the educational process gender-oriented disciplines, the study of which will contribute to the formation of modern egalitarian gender ideas for future specialists in the social sphere. It is determined that the training course «Gender-Sensitive Social Work», which is read for students of Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko (training areas 231 Social work and 232 Social security), promotes the formation of future social workers of gender sensitivity, gender loyalty and gender competence as dominant professionally significant qualities. The program of the course provides for the study of topics that analyse the causes of domestic violence, poverty, inequality and discrimination on the grounds of gender and race, gender specificities of employment, the link between socio-economic development, social reforms and gender relations, the situation of women and men in different countries, ways of promoting gender equality ideals and putting into practice the principles of social justice. The core idea of the course is to believe that ideology, social structure, and human behaviour are interrelated (for example, client problems may be the result of firm beliefs in traditional gender roles). This approach to social work makes it possible to critically examine any social system, taking into account the specific differences between the status of men and women in modern society. The result of studying the course «Gender-Sensitive Social Work» and mastering the theoretical and practical foundations of the Gender Approach in social work is the formation of future specialists and specialists of the gender-sensitive worldview.

Keywords: gender approach; gender sensitivity; gender loyalty; gender competence; gender-sensitive social work.

ПРОВЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ К ГЕНДЕРНО ЧУВСТВИТЕЛЬНОЙ РАБОТЕ

Гончаренко Елена Владимировна,

кандидат педагогических наук,

старший преподаватель кафедры социальной работы и

менеджмента социокультурной деятельности,

Сумского государственного педагогического университета

имени А. С. Макаренко.

Сумы, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5866-6839>

golowko.elena@gmail.com

Аннотация. В статье рассматривается проблема профессиональной подготовки будущих социальных работников и формирования их готовности к осуществлению гендерно чувствительной практической деятельности. Автор подчеркивает необходимость разработки и внедрения в учебный процесс гендерно ориентированных дисциплин, изучение которых будет способствовать формированию у будущих специалистов социальной сферы современных эгалитарных гендерных представлений. Определено, что учебный курс «Гендерно чувствительная социальная работа», читаемый для студентов Сумского государственного педагогического университета имени А. С. Макаренко (направления подготовки 231 Социальная работа и 232 Социальное обеспечение), способствует формированию у будущих социальных работников гендерной чувствительности, гендерной лояльности и гендерной компетентности как доминирующих профессионально значимых качеств. Программой курса предусмотрено изучение тем, которые подвергают анализу причины домашнего насилия, бедности, неравенства и дискриминации по половому и расовому признаку, гендерные особенности сферы занятости; связь социально-экономического развития, социальных реформ и гендерных отношений, положения женщин и мужчин в различных странах, способы продвижения идеалов гендерного равенства, реализации на практике принципов социальной справедливости. Основной идеей курса является убеждение, что идеология, социальная структура и поведение человека взаимосвязаны (например, проблемы клиента могут быть следствием твердых убеждений относительно традиционных гендерных ролей). Такой подход к социальной работе позволяет критически исследовать любую социальную систему с учетом конкретных различий положения мужчин и женщин в современном обществе. Результатом изучения курса «Гендерно чувствительная социальная работа» и освоения

теоретических и практических основ гендерного подхода в социальной работе является формирование у будущих специалистов гендерно чувствительного мировоззрения.

Ключевые слова: гендерный подход; гендерная чувствительность; гендерная лояльность; гендерная компетентность; гендерно чувствительная социальная работа.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] A. B. Tugarov, U. O. Petryashkina, *Gendernyj aspekt prakticheskoy social'noj raboty: teoretiko-metodologicheskij analiz: monografiya*; T. I. Lavryonovoj, Red. Penza, Rossiya: GUMNIC PGU, 2016, 85 s.
- [2] E. R. YArskaya-Smirnova, P. V. Romanov, «Gender i etnichnost' v uchebnikah po social'noj rabote i social'noj politike», *Sociologicheskie issledovaniya*, № 5, s. 117–126, 2006.
- [3] S. M. Hryshak, «Pidhotovka maibutnikh spetsialistiv sotsialnoi sfery do realizatsii idei gendernoi rivnosti v profesiinii diialnosti», avtoref. dys. kand. nauk. Luhansk, Ukraina, 2007, 20 s.
- [4] I. S. Klyocina, «Gendernaya kompetentnost' lichnosti», *Gendernaya psihologiya: praktikum*. Sankt-Peterburg, Rossiya, 2009, s. 316–339.
- [5] *Nasylstvo u sotsiokulturnomu vymiri sohodennia: stan, prychny ta mekhanizmy podolannia*; O. A. Lutsenko, A. O. Polianychko, Red. Sumy, Ukraina: FOP Tsoma, 2016, 296 s.
- [6] O. V. Honcharenko, O. A. Lutsenko, *Skazhemo «Ni!» nasylstvu v simi (Problema domashnoho nasylstva shchodo zhinok v simi i yak yii protystoiaty)*. Sumy, Ukraina: SumDPU imeni A. S. Makarenka, 2010, 51 s.
- [7] E. I. Holostova, *Social'naya rabota s pozhilymi lyud'mi*. Moskva, Rossiya, 2009, 296 s.
- [8] *Hender dlia medii: pidruchnyk iz hendernoi teorii dlia zhurnalistyky ta inshykh sotsiohumanitarnykh spetsialnostei*; M. Maierchuk, O. Plakhotnik, H. Yarmanovoi, Red. Kyiv, Ukraina: Krytyka, 2017, 220 s.

*Стаття надійшла до редакції
25 березня 2020 року*